

УДК 130.1+141.2

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО МОРАЛЬНИХ ТА ЕТИЧНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТЕХНІКИ

О. Г. Алієва

У даній статті автор ставить перед собою завдання проаналізувати достатньо складне явище як розвиток техніки в сучасному світі та вплив цього процесу на життя людини XXI сторіччя. В статті розглядаються моральні та ціннісні інтерпретації що до феномену техніки таких видатних вчених як М. Гайдеггер, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Тоффлер та ін. Узагальнюючи їх науковий доробок, автор намагається розробити «панацею» для збереження людиною власної природи, звільнення її свідомості від надмірної «технократизації» у сучасному суспільстві.

Ключові слова: філософія техніки, технократизація, *Gestelle*, індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, *homo technicus*.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Значимість питання, до чого може привести людину невтримний розвиток техніки, настільки велике, що в даний час ця галузь людської діяльності стала чи не головною проблемою розуміння нашої ситуації. Реальність техніки привела до того, що в історії людства відбувся неймовірний перелом, усі наслідки якого не можуть бути передбачені і котрі недоступні навіть самій палкій фантазії, хоча ми і знаходимося в самому центрі того, що конститує механізацію і технізацію нашого життя.

На сучасному етапі розвитку в Україні історично збіглися процеси активного заповнення життєвого простору різними формами техніки, а також змінами пріоритетів соціального розвитку, тому актуальність даної роботи очевидна. Крім того, наша країна має вирішувати низку проблем, пов'язаних з освоєнням новітніх форм техніки. Потребує також осмислення соціально-філософський аспект відносин «людина – техніка» у всьому їх різноманітті та динаміці.

На початку ХХ ст. всі спроби філософської рефлексії над проблемою техніки часто зводились до оптимістичних перспектив технічного прогресу. Але справжній інтерес до проблеми філософії техніки починається з Всесвітніх філософських конгресів у Відні (1968), Варні (1973) та Дюссельдорфі (1978), де з'являється переважно критичне

відношення до технічного прогресу. Увага професійних філософів зосереджується на негативних сторонах технологічного прогресу. Окремі аспекти філософії техніки розглядалися такими мислителями як Е. Дюркгейм, А. Бергсон, М. Бердяєв, М. Гайдеггер, Х. Ортега-і-Гассет, Г. Маркузе, К. Ясперс.

Сучасна філософія техніки є достатньо дисциплінарно сформованою системою концептуальних уявлень, що має свій предмет, методологію, набір власних методів дослідження.

Але онтологічні, етичні, культурологічні, антропологічні сторони технічного прогресу потребують свого подальшого вивчення не лише як суто наукова проблема, але й як ті, що мають величезне «прикладне» значення.

Увага сучасних науковців, що досліджують техніку зосереджена, передусім, на моральній та ціннісній складовій технічної раціональності, загальної технічної політики. Провідними дослідниками філософського аспекту розвитку техніки є Г. Йонас, Х. Ленк, Е. Тоффлер, Л. Мамфорд, Ж. Еллюль, В.М. Розін, В.С. Горохов, В.М. Князєв, Б.В. Новіков та багато інших.

Метою даної статті є аналіз змін, що відбулися у ставленні сучасної людини до буття, зумовлені становленням соціокультурної парадигми Нового часу, які і дотепер актуальні. Саме з Нового часу буття стає суб'єктивним та залежним від структури суб'єкта. Для більш повного розкриття даної проблеми необхідно проаналізувати головні методологічні підходи до розуміння техніки, які склалися у ХХ столітті.

Виклад основного матеріалу. Світ машин та механізмів тепер супроводжує людину на кожному кроці. Людина, суспільство стають все більш залежними від сучасної, складної техніки – механізмів, машин, які тепер керують різними життєво важливими системами. Тобто цивілізацію ХХІ століття можна за низкою ознак визначити як індустріальну цивілізацію техногенного типу. В цілому модель історичного руху в філософській літературі тлумачиться таким чином: традиційне – індустріальне – постіндустріальне – інформаційно-екологічне суспільство. Але така схематична модель не розкриває всього багатства історії. Втім, чітке визначення такої моделі вкрай необхідне для виявлення сутності та характеристики науки і техніки.

Протягом останнього періоду поняття «техногенне», «індустріальне» переосмислюються. Це викликано тим величезним впливом, який техніка разом з наукою має на матеріальне життя людей в практично кожному куточку земної кулі. Але найголовнішою причиною, на нашу думку, є той

факт, що саме на сучасному рівні розвитку техніки, набагато прозорішими стали фундаментальні її характеристики. Сучасна техніка часто зумовлює шляхи вирішення багатьох економічних, наукових та навіть політичних питань.

Наука і техніка як напрямки людської діяльності існують віддавна. Однак, якщо в минулих сторіччях проблеми цих областей цікавили лише вузьке коло причетних до них інтелектуалів, а відношення до техніки було суцільно прикладним, то наш час висунув обидва ці явища у центр суспільної уваги. Осмислення їх значимості для історії і кожної людини стало задачею філософської думки. Зараз філософія техніки і філософія науки сформувалися як відносно самостійні області теоретичного пошуку.

Необхідно відзначити, що якщо наука – давній об'єкт філософської рефлексії, то техніка стала предметом професійного філософського аналізу порівняно недавно. Звичайно ж мислителі Стародавньої Греції, епохи Відродження і Нового часу зверталися до розгляду теоретичних і філософських проблем техніки, однак, перші зачатки саме філософії техніки виникли в XIX столітті в Німеччині, Франції. Середина XX сторіччя породила могутній сплеск уваги до цієї проблеми.

Дослідження Е. Каппа «Основи філософії техніки» є першим фундаментальним осмисленням феномену техніки. Активно цікавилися даним питанням А. Еспинас [6, с. 17], Ф. Дессауер [6, с. 19] та Е. Дюркгейм [6, с. 21]. Але у другій половині XX століття техніка та її соціальний феномен стали предметом систематичного філософського дослідження. Розглядається онтологічний статус та генеза техніки, її сутність та перспективи майбутнього розвитку виробничих сил суспільства. Як вважав М. Гайдеггер, техніка є першоосновою, витокami власно людського, засобом самореалізації людства [8, с. 93].

Ще на початку XX сторіччя переважна більшість мислителів визначали тенденцію до прискорення перебігу соціального та історичного часу, суттєву зміну його темпу і ритму, все більшу і більшу «спресованість» подій в межах одиниці часу – окремо взятого покоління чи життя індивіду. З кожним роком подібна тенденція набувала все чіткіших виразніших рис. Як результат, в межах наукових шкіл з'являються все нові теорії та концепції соціально-історичного економічного, ідеологічного спрямування. Вони намагалися з'ясувати сутнісні засади та витокi принципово нової реальності, зробити спробу прогнозувати (за допомогою об'єктивних даних та наукових методологічних підходів) найближче майбутнє.

З приводу справедливості подібних футурологічних проєктів Е. Тоффлер у своїй роботі «Третя хвиля» сказав: «Коли я говорю, що щось «буде», я сподіваюсь, що читач зробить відповідну поправку, котра враховуватиме фактор невизначеності. ...Окрім того, соціальні прогнози ніколи не бувають повністю неупередженими й науковими, навіть, якщо вони використовують велику кількість комп'ютеризованих даних. «Третя хвиля» – необ'єктивний прогноз, і вона не претендує на те, щоб бути науково обґрунтованою. Говорячи це, ми, однак, не маємо на увазі, що ідеї, котрі викладені в цій книзі, фантастичні чи несистематизовані. ...Робота ...може бути визначена як напівсистематична модель цивілізації та інших взаємовідносин з нею» [7, с. 23].

Глобальні зміни в суспільному житті не можуть не відбитися і на характеристиці людини сучасної доби як такої: в поведінці, мотивації, в системі цінностей та сенсу життя. Тому філософ ХХІ сторіччя, який намагається опанувати сучасну йому дійсність, неминуче стає «професійним» антропологом-філософом: суспільство впливає на людину, але і воно, в свою чергу, зазнає кардинальних змін внаслідок впливу людини та змін, що відбуваються з нею.

Проблема, що розглядається нами потребує визначення головних ознак нової історичної реальності. Загальноприйнятими є такі: планетарний масштаб будь-якої не тільки міжнародної події, інформатизація суспільства, технологізація не лише виробництва, а й всього суспільства, дегуманізація суспільства та людини, загроза екологічних катастроф та атомної війни та ін. На початку ХХІ століття з'являються такі категоріальні визначення, як «пост сучасність», «глобалізація», «індустріальне», «постіндустріальне», «інформаційне» суспільство. Мають місце і такі визначення: «революція надії», «гуманізація техніки», «оновлення людини» тощо.

Буття для людини означає лише якусь можливість, необхідну для досягнення поставлених завдань, людина приречена на власне утворення свого буття, вирішення практичного завдання – реалізувати певну програму, – зазначав Х. Ортега-і-Гассет, іспанський філософ та соціолог ХХ сторіччя. Життя є тим, що людина повинна для себе створити власноруч. Людина і є творцем самої себе. Жити – значить, насамперед, докладати максимальних зусиль, щоб виникло те, чого ще немає, щоб виникла сама людина, вона ж і буде наполегливо прагнути до цієї мети, використовуючи усе, що існує [3, с. 192].

Х. Ортега-і-Гассет стверджував, що життя є технічно детермінованим виробництвом. Тому сама людина «починається» з розвитку техніки. «Ті

великі або менші проломи, що людина пробиває в природі, не є чимось іншим, як осередками, куди вона вміщує власне ексцентричне буття. Ось чому і зміст, і причина техніки лежать за її межами: у використанні людиною її надлишкових сил, вивільнених завдяки самій техніці. Така місія техніки – звільнення людини, яке надає їй можливість цілком бути самою собою» [3, с. 192].

Людина, поєднана з технікою, починає визначати і можливість, і цілі «віднайдення» реальності. За словами М. Гайдеггера, людина, перебуваючи завжди на межі можливості, вбачає перед собою лише одну мету – обрати щось одне – віднайти шлях відповіді на вимоги буття. Людину, яка перебуває в наш час між цими можливостями, чекає небезпека: вона просто може не побачити прихованого, тобто не зрозуміти всіх темниць реальності.

М. Гайдеггер вважав таку небезпеку безпосередньою. Там, де виявлене виступає для людини навіть не як «об'єкт», а як поширене об'єктне наявне становище, всередині якого сама людина є лише елементом, там людина – на самій кручі, з якої вона може зірватися. Саме в той час вона вважає себе володарем землі. З'являється ілюзія, що усе, що трапляється на її шляху, є просто доповненням до її могутності. Людині здається ніби вона має справу із самою собою. Але саме в такий момент, згідно з М. Гайдеггером, вона не йде на зустріч собі, не знаходить своєї сутності [8, с. 233].

Скрізь, де панує Gestell як форма «відповіді на вимоги буття», зникає всяка інша можливість прояву буття. Технічний світ диктує необхідність тільки для свого існування, відмовляючись від інших засобів буття. Вчення Гайдеггера про техніку [9], що особливо підкреслило небезпеку беззупинного розвитку техніки для сучасного розвитку цивілізації й одночасно неможливість подолання технічного оперування людиною речами, є складовою частиною його критики сучасної цивілізації.

М. Гайдеггер відводить мистецтву роль можливої альтернативи техніці приєднання людства до найпростіших, непорушних істин буття у світі. Мистецтво XXI століття – це систематичні спроби позбавити смислу, реконструювати те, що стало невблаганною логікою сторіччя індустріалізації, підпорядкувати творчій уяві, зруйнувати і, граючи, скомпонувати наново формальні елементи. Це відмова зрозуміти техніку як фатально детерміноване явище, це прагнення уявити її у вигляді певної фантазмагорії і «техніцизму». Саме мистецтво, творчість, тобто ті галузі людської життєдіяльності, в яких привалює алогічне, неявно раціональне відчуття буття спроможні, на думку М. Гайдеггера, дати можливість

існувати людині, не викривляючи онтологічних основ свого буття. Відхід від суто техніцистського способу уявлення світу є шляхом, який дав би змогу людині зберегти свій світ [8, с. 235]. Загроза міститься не в самій техніці, а в її владі над людиною. Така інтерпретація феномену техніки є загальною для всієї західної філософії, яка визначає, що самим способом здійснення розвитку технічної цивілізації підготовлюється момент, коли людина повинна буде звернутися до себе, якщо вона не хоче, щоб її тотальний поступ призвів до катастрофи. М. Гайдеггер змальовує свій Gestell як протиприродне явище, що набуло дуже загрозового характеру [8, с. 233]. Мислитель спробував закріпити деякі філософські передумови звільнення від технологічного детермінізму [8, с. 119]. У М. Гайдеггер були деякі песимістичні погляди на майбутній розвиток технічної цивілізації: вона мала розвиватися тільки в напрямку подальшої дегуманізації. Єдиним рецептом від цього мало стати повернення людини до самої себе, конструювання нової духовної атмосфери [8, с. 97]. В ній людина змогла б по новому поглянути на себе саму, а також на сенс та значення техніки. В іншому випадку, бурхливий розвиток техніки може привести людину до катастрофи. І тому необхідно звільнитися від техніцистської інтерпретації мислення і доповнити нелогіцистський раціоналізм інтуїцією митця, поєднати мудрість та поезію, усвідомити єдину онтологічну основу техніки [8, с. 109].

Зміни в характері трудової діяльності ставлять складну світоглядну і моральну проблему: хто кому служить – техніка людині або людина техніці. М. Бердяєв у роботі «Людина і машина» стверджував, що техніка двоїста, як і все у світі. Технічна цивілізація небезпечна насамперед для людської душі. Тому, вважає філософ, неможна допустити повну автономію техніки і надати їй повну свободу дії. Всі хвороби сучасної цивілізації породжуються механічною дійсністю. Сучасна цивілізація не хоче знати особистості і тому особистості дуже важко втриматися у цій цивілізації. Особистість – це протилежність машині, а технічна цивілізація змушує людину стати її зряддям.

В сучасній антропології техніки навіть з'явився спеціальний термін, що визначає людину XXI ст. – homo technicus (людина технічна) [5, с. 263]. Г. Маркузе, наприклад, головною складовою «людини технічної» називає її функціонально-виробничий аспект. Людина уявляється не як самоцінний індивід, а як елемент величезного механізму виробництва. Звідти і впливає оцінка кожної людини передусім з точки зору її корисності, внеску до загальносвітового ККД. Homo technicus властиві такі ознаки: раціональність, схильність до стандартизації, увага до деталей, методичність.

Одне у всякому разі очевидно: техніка тільки засіб, сама по собі вона не гарна і не дурна. Усе залежить від того, що з неї зробить людина, чому вона служить, у які умови вона її ставить. Усе питання в тім, що за людина підкорить її собі, якою виявить вона себе з її допомогою. Чи може трапитися, що техніка, відірвавши від змісту людського життя, перетвориться в засіб шаленого божевілья нелюдей, чи, що вся земна куля разом із усіма людьми стане гігантською фабрикою, мурашником, що, роблячи і знищуючи, залишається в цьому вічному круговороті порожнім циклом, позбавлених усякого змісту і змісту подій? Розум може конструювати таку можливість, однак, свідомість нашої людської сутності буде повторювати: це неможливо.

Структура техніки містить в собі суб'єктивність як людську здатність, що має джерело в людській природі, Залучення до техніки через навчання є суттєвим у створенні техніки. Це перша стадія застосування технічної влади над природою, яке не може бути реалізоване однією людиною, і через те саме вона має велике соціальне значення. Техніка проявляється як активна здатність і сила, властива не тільки окремій людині, але і людині як суспільній соціальній істоті і, врешті решт, – людству в цілому.

Реалізація здатності суб'єкта перетворювати водночас означає здатність об'єкта бути перетвореним. З розвитком техніки природа, її сили та речовини стають все більш доступними до використання їх людиною. Отже, онтологічним простором техніки є не тільки суб'єкт, а і об'єкт, не тільки людська свідомість, а і природа. Сутність техніки не може бути локалізованою ані в суб'єкті, ані в об'єкті. Вона розкриває себе як відношення між суб'єктом і об'єктом. Сутність техніки реалізується тією мірою, якою суб'єкт дійсно опанував об'єктом і об'єкт дійсно освоєний суб'єктом.

Висновки. Отже, невинний розвиток науки та техніки, що розпочався в період становлення суспільства індустріального типу і набирає все більших обертів у ХХІ ст. зумовили технократизацію людського світогляду, появу справжнього «культу техніки». Людство охопила ідея будь-якою ціною здобути необмежену владу над природою, зробити її джерелом ресурсів. Відверта технократизація набуває все більш загрозливих рис, перетворюється на справжню загрозу духовному життю людства та його психологічному, і навіть психічному здоров'ю. Технічний прогрес, що вийшов з-під контролю людини та підпорядкував її життя собі, стає причиною самовідчуження індивіду, в наслідок чого втрачається зв'язок людини не лише з навколишнім світом природи, але й навіть зі своїм внутрішнім «Я». Тенденція до підміни справжніх цінностей

штучними ідеалами постійного невгамовного споживання, утилітарно-прагматичне ставлення до життя не може не лякати. Найбільш дієвим, на нашу думку, засобом самозбереження людської особистості в сучасних умовах є обмежено розумне використання техніки, коли людина залишається її володарем, а не залежним рабом.

Література

1. Адорно Т.В. О технике и гуманизме // Философия техники в ФРГ / Т.В. Адорно. – М.: Прогресс, 1989. – С. 364-371.
2. Мемфорд Л. Техника и природа человека // Новая технократическая волна на Западе / Льюис Мемфорд. – М.: Прогресс, 1986. – С. 225-239.
3. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о технике / Х. Ортега-и-Гассет. Избранные труды ; пер. с исп. – М. : Весь мир, 2000. – С. 164–232.
4. Рубенис А.А. Техника и нравственность / А.А. Рубенис // Этическая мысль: Научно-публицистические чтения, 1991. – М.: Республика, 1992. – С. 38-53.
5. Сидорина Т.Ю. Антропология техники / Философия : учебник / Под ред. В.Д. Губина, Т.Ю. Сидориной, В.П. Филатова. – М.: Русское слово, 1996. – С. 263–265.
6. Степин В.С. Философия науки и техники / Степин В.С., Горохов В.Г., Розов М.А. – М.: Контакт-Альфа, 1995. – 372 с.
7. Тоффлер Е. Третья волна / Элвин Тоффлер // США: экономика, политика, идеология. – М. – №7. – 1982. – С. 99.
8. Хайдеггер М. Время и бытие / Мартин Хайдеггер. – Х.: Фолио, 2003. – 503 с.
9. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики / Мартин Хайдеггер // Вопросы философии. – 1989. – №9.

НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ О МОРАЛЬНЫХ И ЭТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМАХ РАЗВИТИЯ ТЕХНИКИ

О. Г. Алиева

В данной статье автор ставит перед собой задачу проанализировать такое достаточно сложное и противоречивое явление как развитие техники в современном мире и влияние этого процесса на жизнь человека ХХІ века. В статье рассматриваются моральные и ценностные интерпретации феномена техники выдающихся ученых ХХ ст.: М. Хайдеггера, Х. Ортега-и-Гассета, Э. Тоффлера и др. Обобщая их научный потенциал, автор пытается разработать «панацею» для сохранения человеком собственной природы, освобождения его сознания от чрезмерной «технократизации».

Ключевые слова: философия техники, технократизация, Gestelle, индустриальное общество, постиндустриальное общество, информационное общество, homo technicus.

SOME CONSIDERATIONS ABOUT MORAL AND ETHICAL PROBLEMS OF TECHNICAL DEVELOPMENT

O. H. Alieva

In this article, the author aims to analyze such sufficiently complex and contradictory phenomenon as the development of technology in the modern world and its impact on human life of the XXI century. The article deals with the interpretation of the phenomenon of art of outstanding scientists of the twentieth century: M. Heidegger, J. Ortega -i- Gasset, E. Toffler and others. Summarizing their scientific potential of the author tries to develop a «panacea» to save the man's own nature, the liberation of his consciousness from excessive «technocratization».

Since the technological revolution that took place in European culture during the so-called New Age, human society faced with the responsible historic task - to keep their «humanity» in the technical progress that gained momentum with each passing decade, and at the end of the twentieth century - with each subsequent year. This problem, unfortunately, is not resolved and still not discovered the universal panacea against too technocratic reality. This scientific problem concerned more than one generation of scientists and is becoming increasingly important, even more can be said - needs immediate resolution. To overcome the alienation that is aggravated by excessive technocratization of our world, a person must assign» technique in psychological and social aspects by providing technical environment objects of symbolic value. This, in our opinion, one of the most effective and painless way to reconcile humanity and technology.

The relevance of this work is caused, in particular, and such an interesting trend that at the present stage of development in Ukraine coincided historically active process of filling the living space of various forms of technology and the changing priorities of social development

After systematical analysis of M. Heidegger's, J.Ortega-i-Gasset's, E. Toffler's scientific works the author came to such conclusion: steady development of science and technology, which began in the period of the industrial type of society and is gaining more momentum in the XXI century caused to technocratization of the human world, the emergence of a true «cult of technology». Humanity has embraced the idea of any price to gain unlimited power over nature, make it a source of resources. Frank technocratization becoming more threatening rice, becomes a real threat to the spiritual life of mankind and its psychological and even mental health. Technical progress, out-of-control rights and subjected her life itself becomes a cause of alienation individual, causing loss of human relationship not only with the natural world, but even with his inner «I». The trend towards the substitution of true values by artificial ideals constant restless consumption, utilitarian - pragmatic attitude to life scare us a lot. The most effective, in our opinion, mean of individual self-preservation in modern conditions is limited clever use of technology, when a person is its owner, and not regardless slave.

Keywords: *Philosophy of technology, technocratization, Gestelle, post-industrial information society, homo technicus/*

Алієва Ольга Георгіївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: alievaol@mail.ru

Aliieva Olha Heorhiivna – PhD in Philosophy, Assistant Professor of the Philosophical, Socio-Political and Legal Sciences Department, Donbass State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine). E-mail: alievaol@mail.ru

УДК 796.332.011.1-053.6(045)

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ УРОКІВ ФУТБОЛУ

А. В. Бойченко, А. В. Осіпцов

У статті розглядається спеціальна програма занять з футболу, що спрямована на виховання морально-вольових якостей особистості учнів 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з використанням інноваційних технологій; надана сутнісна характеристика ціннісних орієнтацій учнів; розроблена система занять з футболу для учнів середніх класів; визначаються благодійні акценти в роботі з м'ячем для впливу на окремі компоненти виховання учнів; узагальнено вже існуючий практичний досвід, який може бути потрібним для психологів та тренерів з футболу.

Ключові слова: *морально-вольові якості, ціннісні орієнтації, особистість, учні, освіта, футбол, загальноосвітні навчальні заклади, програма.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сучасний стан фізичного виховання в Україні характеризується постійним оновленням його змісту, форм та засобів, про що свідчить постійне вдосконалення навчальних програм та нормативних актів. Центральне місце в існуючій системі наукових та педагогічних знань про фізичне виховання та спорт відведено фізичній підготовці. Ця галузь знань призвана виявити закономірності становлення майстерності учнів 8-9 класів, встановлювати способи їх використання на заняттях фізичної культури.